



PRINCESS GALYANI VADHANA
INSTITUTE OF MUSIC

ISSN 2821-9279 (Online)

Pulse

Journal for Music
and Interdisciplinary Practices

Vol.4 No.1

May 2023



Trem

กระดิ่งหัว
Ricochet

Sound (บท)
for Violin

interpreted by

Hight bell

0

สีหนาทอันสงบ : ความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์ทางเสียง กับสถาปัตยกรรม กรณีศึกษาวัดภูมินทร์ Relationships Between Soundscape And Architecture: A Case Study of Phumin Temple

ตะวัน เลขาสถาพร¹

Tawan Laekhasathapon

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้นำเสนอการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างที่ว่าง สถาปัตยกรรม และภูมิทัศน์ทางเสียง ในการรับรู้ประสบการณ์แห่งศรัทธาแก่ผู้มาเยือนศาสนสถานในบริบททางประวัติศาสตร์ โดยใช้วัดภูมินทร์เป็นกรณีศึกษา จากการวิจัยพบว่า ที่ว่าง สถาปัตยกรรม และภูมิทัศน์ทางเสียง ถูกจัดวางร่วมกันอย่างสอดคล้องและเป็นลำดับ เพื่อสร้างสภาวะของการสำรวมกาย วาจาใจ ก่อนที่เข้าถึงพื้นที่ภายในอุโบสถ เบื้องหน้าพระประธาน อันถือเป็นจุดสูงสุดของการรับรู้ประสบการณ์แห่งศรัทธา ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าว เกิดขึ้นได้จาก 2 ปัจจัย คือ การรับรู้จากผัสสะ ที่สร้างความแตกต่างให้แก่สัมผัสทางกายในด้านต่างๆ โดยชี้ให้เห็นถึงวิญญานคู่ตรงข้ามของสภาวะทางโลกและสภาวะทางธรรม และปัจจัยที่สอง คือ การให้ความหมายโน้มน้าว โดยใช้องค์ประกอบต่าง ๆ ในทางจักรวาลวิทยาที่รับรู้ร่วมกันในสังคม สื่อให้รับรู้ถึงการเดินทางเข้าสู่พื้นที่อันศักดิ์สิทธิ์

คำสำคัญ : ที่ว่าง/สถาปัตยกรรม/ภูมิทัศน์ทางเสียง/พุทธศาสนา/วัดภูมินทร์

Abstract

This article presents a study of the relationships between space, architecture and soundscape in the experience of faith in a historical context by investigating the space and architecture of Wat Phumin as a case study. The space, architecture and soundscape create a state of calmness mentally and physically for visitors before

¹ นักศึกษา สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, tumtawan@gmail.com
Received 09/04/2023, Revised 05/05/2023, Accepted 29/05/2023.

entering the chapel, which is considered the climax of perception, which is arranged orderly and collaboratively. Two factors create the experience of faith, including; The first is perception; by contrasting atmospheres along the path in juxtaposition, visitors would be guided to realize the opposition between worldly and spiritual states, and the second factor means; Cosmological symbols in architectural elements are managed to make visitors recognize the journey to the sacred space.

Keywords : Space/Architecture/Soundscape/Buddhism/Wat Phumin

บทนำ

เสียงอันศักดิ์สิทธิ์จากตำนานพระพุทไธได้ เป็นปรากฏการณ์การรับรู้บนฐานแห่งศรัทธาอัน แก่กล้าที่ส่งผลกระทบต่อการกบฏของพระยาพิชัยและพระยาสุวรรณโลกในปี พ.ศ. 2127² ที่เล่าถึง เหตุการณ์ในการยกทัพปราบกบฏดังกล่าวของพระนเรศวร โดยในระหว่างที่ชุมนุมทัพอยู่ ณ. วัดศรี ชุม ที่ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดสุโขทัย พระองค์สังเกตเห็นท่าทีเหนียวตัวของเหล่าทหาร จึงวางแผนปลุก ขวัญ ด้วยการให้คนป็นขึ้นไปด้านหลังองค์พระประธาน แล้วกล่าวถ้อยคำปลุกใจ ราวกับว่าเสียงนั้น มาจากพระปุนเอง ซึ่งในสายตาของคนปัจจุบัน ตำนานพระพุทไธได้อาจสะท้อนถึงศรัทธาอันล้นพ้นต่อ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งผู้คนสมัยใหม่ไม่อาจเข้าใจได้ ทว่าหากจินตนาการย้อนกลับไปด้วยสายตาของคนร่วม ยุค ในห้วงยามที่เหตุการณ์ เกิดขึ้น ภาพที่ปรากฏอาจทำให้เรามีมุมมองต่อเรื่องนี้ต่างออกไปจาก เดิมท่ามกลางบรรยากาศมืดสลัวในอาคารเย็นชื้น สิ่งที่ปรากฏอยู่ตรงหน้าเหล่าทหาร คือพระพักตร์ ของพระอัญนะ พระพุทธรูปปางมารวิชัยที่สูงกว่า 15 เมตร ในหมอกม่านควันธูปและแสงรางเลื่อน วงหน้ำนั่นดูเปี่ยมเมตตา และคล้ายมีชีวิตเมื่อทับทาบกับแสงเทียนวับแวมตัวดีไหว ตัดกับที่ว่างอัน มีมิติเบื้องหลัง จนดูราวกับพระปุนลอยเด่นอยู่ท่ามกลางกาหวนกาจจำแลงภายในมณฑป ผนัง ทึบตันและหลังคาสูงสร้างมวลที่ว่างที่ทั้งนิ่งสงบและเงียบสงัด เป็นบรรยากาศอันเหมาะสมของการ ประกอบพิธี ท่ามกลางความเงียบของเหล่าทหารที่กำลังอยู่ในภวานาสมาธิ บังเกิดเสียงทุ้มกังวาน ออกมาจากทางเคียรของพระประธาน ฟังคล้ายกับเป็นการกล่าวให้พรที่ออกมาจากพระโอษฐ์ ของพระปุนเองดั่งก้องสะท้อนในมณฑป บรรยากาศของพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ นำจิตของผู้ร่วมพิธี ข้ามมิติโลกทางกายภาพเข้าไปสู่มิติภายใน เห็นเป็นการเปล่งวาจาปลุกใจให้พรจากพระอัญนะที่ ประดิษฐานอยู่เบื้องหน้า ในห้วงเวลาเช่นนั้นเอง ในกาลเทศะอันถึงพร้อม ที่เสียงของคนธรรมดา จึงกลายเป็นวาจาของทวยเทพ เป็นปรากฏการณ์ของความศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดขึ้นในการรับรู้ของผู้คน

² ตำนานพระพุทไธได้ เป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ถูกเล่าสืบต่อมาอย่างแพร่หลายในเขตสุโขทัย และกลายเป็นเรื่องที่ถูกขยาย โดยอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เพื่อส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมในอุทยานประวัติศาสตร์ ดูตัวอย่างการประชาสัมพันธ์ เรื่องเล่าเช่นนี้ได้ใน <https://travel.trueid.net/detail/GwAL9Ry00px>

จากปฏิสัมพันธ์ระหว่างที่ว่าง สถาปัตยกรรม และภูมิทัศน์ทางเสียง ซึ่งกระบวนการทำงานร่วมกันขององค์ประกอบดังกล่าว คือประเด็นคำถามของบทความชิ้นนี้

แม้หลักธรรมคำสอนของศาสนา เป็นเหตุผลที่ทำให้ผู้คนนับถือศาสนา แต่หนึ่งในปัจจัยสำคัญที่ทำให้ศรัทธาบังเกิด คือประสบการณ์การสัมผัสบรรยากาศอันศักดิ์สิทธิ์ โดยมีที่ว่างและสถาปัตยกรรมเป็นพื้นที่รองรับ ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าว เป็นสิ่งที่พบเห็นได้ร่วมกันในทุกศาสนา ไม่ว่าจะ เป็น ฮินดู คริสต์ อิสลาม และพุทธโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พุทธศาสนาในบริบทของสังคมไทย ที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อเรื่องผี ศรัทธาต่อเทวดาอารักษ์ในธรรมชาติ และอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ โดยมีเรื่องนิมิตและปาฏิหาริย์เป็นสิ่งที่ล่อลวงเกลียดกลัวให้ศรัทธาให้สับสนอยู่ ซึ่งนอกจากการมองเห็นที่เป็นผัสสะหลักในการรับรู้แล้ว การได้ยินก็เป็นผัสสะสำคัญในการเข้าถึงประสบการณ์อันศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าว บทความชิ้นนี้จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อสำรวจและทำความเข้าใจภูมิทัศน์ทางเสียงที่สัมพันธ์ปรากฏการณ์แห่งศรัทธาอันปรากฏในที่ว่างและสถาปัตยกรรม ผ่านคำถามสำคัญ 2 ข้อ คือ

1. ภูมิทัศน์ทางเสียงในพุทธศาสนานั้น มีลักษณะหน้าตาอย่างไร?
2. ในการรับรู้ประสบการณ์แห่งศรัทธา ภูมิทัศน์ทางเสียงมีส่วนสัมพันธ์กับที่ว่างและสถาปัตยกรรมอย่างไร?

เพื่อทำความเข้าใจภววิทยาของภูมิทัศน์ทางเสียงในเชิงศาสนาให้แจ่มชัดยิ่งขึ้น การศึกษาจึงย้อนกลับไปในอดีต ในช่วงสมัยที่เทคโนโลยีการกระจายเสียงยังไม่เกิดขึ้น และในยุคที่ผู้คนยังคงมีอุดมการณ์ผูกติดกับพุทธแบบท้องถิ่นอย่างแน่นแฟ้น นั่นคือ อดีตเมื่อราว 120 ปี ในพื้นที่บริเวณล้านนา ก่อนการเข้ามาของอำนาจรัฐสยาม โดยใช้ที่ว่างและสถาปัตยกรรมของวัดภูมินทร์ที่ตั้งอยู่ใจกลางเมืองน่านเป็นฐานในการอธิบาย นอกจากเหตุผลของการเป็นอิสระจากอิทธิพลของพุทธแบบธรรมยุติกนิกายแล้ว การเลือกวัดภูมินทร์ยังมีที่มาจากการที่บรรดาที่ว่างและสถาปัตยกรรมในวัดยังคงรูปลักษณะไม่ต่างจากเดิมมากนัก ทำให้สามารถอ่านความหมายในระบบสัญลักษณ์ที่ปรากฏในสถาปัตยกรรมเดิมได้ใกล้เคียงกับอดีต ซึ่งระบบสัญลักษณ์ดังกล่าวคือจักรวาลวิทยาตามคติไตรภูมิที่เป็นแผนภูมิความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งต่างๆในโลกทัศน์แบบพุทธ³

ในแง่ของวิธีวิทยา งานศึกษาชิ้นนี้ใช้ วิธีทางประวัติศาสตร์ ร่วมกับ การศึกษาเชิงปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) อันหมายถึง แนวทางการศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์ของปัจเจกบุคคล ที่เกิดขึ้นจากการรับรู้ปรากฏการณ์ในเวลาและพื้นที่อย่างเฉพาะ โดยมุ่งอธิบายว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวมีความหมายต่อบุคคลอย่างไร? และส่งผลต่อโลกทัศน์ของเขาอย่างไร? นอกจากนั้นแล้ว เพื่อการรับรู้ทางผัสสะที่ใกล้เคียงกันอดีตมากที่สุด วิธีทำความเข้าใจ

³ เอเดรียน สนอดกราส; ภัทรพร สิริกาญจน และธรรมเกียรติ กันนริ บรรณาธิการ. สัญลักษณ์แห่งพระสอุป. กรุงเทพฯ : อมรินทร์วิชาการ, 2541.

ประสบการณ์ในที่ว่างแบบ Lived experience (ประสบการณ์การใช้ชีวิตของบุคคล) จึงเป็นเครื่องมือที่ถูกหยิบยืมมาใช้อย่างข้ามศาสตร์

Lived experience เป็นวิธีการค้นหาความหมายของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นรอบตัวผ่านการรับรู้ด้วยผัสสะต่างๆของมนุษย์ ซึ่งเมื่อใช้ในแง่ของการศึกษาในเชิงสถาปัตยกรรม จึงหมายถึงการให้ความสำคัญกับประสบการณ์จริงที่เกิดขึ้นในที่ว่าง ผ่านการมองเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น และความรู้สึกต่างๆที่เกิดขึ้นขณะเคลื่อนไหวอยู่ในที่ว่างนั้นๆโดยละเอียด ตัวอย่างงานศึกษาความหมายของอาคารผ่าน Lived experience คือบทความชื่อ What do medieval buildings mean? ของ Matthew Johnson⁴ ที่สร้างจินตนาการย้อนอดีตถึงประสบการณ์การเดินทางเข้าไปในปราสาท Bodiam นับตั้งแต่เริ่มต้นที่ลานกลางหมู่บ้าน ผ่านเส้นทางที่ผู้คนใช้งาน และเข้าไปในพื้นที่ของปราสาทในที่สุด เพื่อเข้าใจความหมายของที่ว่างในมนต์เดียวกับผู้คนที่ร่วมสมัย ในแง่นี้ทั้งวิธีการทางประวัติศาสตร์ การศึกษาเชิงปรากฏการณ์วิทยา และ Lived experience จึงถูกใช้ร่วมกันเพื่อเข้าถึงภววิทยาของภูมิทัศน์ทางเสียงในอดีต

แม้งานวิจัยถึงความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์ทางเสียงกับสถาปัตยกรรมของพุทธศาสนาในบริบทของสังคมไทย ยังไม่เกิดขึ้นในแวดวงวิชาการ แต่กระนั้น เมื่อสำรวจงานศึกษาในระดับสากลแล้ว พบว่ามีงานหลายชิ้นที่ให้แนวทางอันเป็นประโยชน์ในการทำความเข้าใจภูมิทัศน์ทางเสียงในมิติของศาสนา โดยมีงานกลุ่มหนึ่งที่ศึกษาวัตถุตัวแทนของคริสต์ศาสนา อย่าง ระฆัง ทั้งในฐานะของการเป็นสัญลักษณ์แทนความศักดิ์สิทธิ์ และทั้งในแง่ของภูมิทัศน์ทางเสียงที่เกิดจากการตีระฆังงานสำคัญของกลุ่มนี้ คืองานของ Alain Corbin ชื่อ *Village Bells: Sound and Meaning in the 19th-century French Countryside*⁵ ที่ศึกษาความหมายอันหลากหลายของเสียงระฆังในเมือง Brienne ในฝรั่งเศสสมัยหลังปฏิวัติ โดยเขาชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการตีระฆังที่กลายเป็นสิ่งกำหนดรูปแบบการใช้ชีวิตศรัทธา และอุดมการณ์ของคนในชุมชน ความสำคัญดังกล่าวเป็นสิ่งที่มีรัฐบาลฝรั่งเศสเองก็เล็งเห็น และพยายามเข้าไปจัดการวิธีการตีระฆัง เพื่อช่วงชิงอำนาจในการนิยามครอบงำขึ้นมาโลกทัศน์ของพลเมือง งานของ Richard L. Hernandez ที่ชื่อ *Sacred Sound and Sacred Substance : Church Bells and the Auditory Culture of Russian Villages during the Bolshevik Velikii Perelom*⁶ ใช้หลักฐานเป็นบันทึกของรัฐบาลโซเวียตรัสเซียเพื่อ

⁴ ในกรณีของปราสาท Bodiam นั้น ด้วยขนาดของคูน้ำที่เล็กและช่องเปิดอาคารที่กว้าง ทำให้ปราสาทหลังนี้ถูกอธิบายจากแวดวงประวัติศาสตร์ว่า ถูกสร้างขึ้นเพื่อเหตุผลทางสุนทรียภาพมากกว่าเพื่อการป้องกันข้าศึก แต่ Johnson อธิบายในทางตรงกันข้าม โดยใช้วิธีการแบบ Lived experience นั่นคือเขายืนยันว่าตัวปราสาทถูกสร้างมาเพื่อการป้องกันการบุกรุกเป็นหลัก ดูเพิ่มเติมใน Johnson Matthew. What do medieval buildings mean?. October 2013. History and Theory 52(3)

⁵ Corbin Alain. Village Bells: Sound and Meaning in the Nineteenth-century French Countryside. Macmillan Publishers Limited, 1999.

อธิบายความหมายของระฆังในแนวทางเดียวกัน แต่ในขณะที่รัฐบาลฝรั่งเศสใช้วิธีการจัดการโดย อ้อม พรอคบอลเชวิกใช้วิธีการที่รุนแรงและตรงไปตรงมา นั่นคือ การบุกเข้าไปยึดและทำลายระฆังของโบสถ์ท้องถิ่น เพื่อทำลายสายสัมพันธ์ของศาสนาที่เชื่อมโยงกับผู้คน และแทนที่ด้วยอุดมการณ์ใหม่แบบคอมมิวนิสต์ งานของ Gaspard Salatko ที่ชื่อ *The worldmaking ways of church bells : Three stories about the Cathedral Notre-Dame de Paris*⁷ ศึกษาห้วงเวลาที่มีการติดตั้งระฆังใหม่ของโบสถ์ Notre-Dame ในปารีส โดยแสดงให้เห็นวิธีการที่ศาสนิกชนรับรู้ความหมายของระฆังมากไปกว่ามิติทางเสียง แต่รวมไปถึงมิติทางการมองเห็นและความรู้สึก ระฆังถูกปฏิบัติอย่างเดียวกับนักบุญ โดยการตั้งชื่อระฆัง การเรียกส่วนต่าง ๆ ของระฆังโดยอ้างอิงกับร่างกายของมนุษย์ และการจัดงานเฉลิมฉลองให้แก่การเกิดใหม่ของระฆัง เป็นต้น⁶ งานตัวอย่างทั้ง 3 ชิ้นแสดงให้เห็นถึงความหมายของระฆังที่ถูกรับรู้ในหลากหลายมิติ และอิทธิพลของเสียงระฆังที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางสำนึก อุดมการณ์ของผู้คนในสังคมได้อย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง

งานประวัติศาสตร์ในยุคใกล้ที่ศึกษาภูมิทัศน์ทางเสียงโดยสัมพันธ์กับสถาปัตยกรรม เป็นงานของ Emily Thompson ที่ชื่อ *The Soundscape of Modernity : Architectural Acoustics and the Culture of Listening in America, 1900–1933*⁸ แกนหลักของงานชิ้นนี้ คือการอธิบายให้เห็นถึงภาวะการเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ของเสียง ที่แต่เดิมไม่เคยถูกพิจารณาร่วมกับภาวะการเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ในด้านอื่นๆ โดยผู้เขียนยกตัวอย่างของงานสถาปัตยกรรมชิ้นสำคัญในยุค Modernism อย่าง Radio City Music Hall ที่ถูกสร้างด้วยวิธีการก่อสร้างอันทันสมัย ร่วมกับเทคโนโลยีทางการควบคุมและเผยแพร่เสียง ในแง่นี้ การรับรู้เสียงผ่านตัวกลาง แทนที่การได้ยินโดยตรงจากแหล่งกำเนิดเสียง จึงเป็นคล้ายคำประกาศชัยชนะของเทคโนโลยีการจัดการเสียงของมนุษย์ต่อข้อจำกัดทางกายภาพ ส่วนงานศึกษาในสายสถาปัตยกรรมของไทยที่ใกล้เคียงกับหัวข้อวิจัยชิ้นนี้เป็นของ บุญเสริม เปรมธาดา ที่ชื่อ *SOUND BRICK*⁹ โดยเขาศึกษามิติทางสุนทรียภาพของเสียงในพื้นที่ต่าง ๆ ที่ถูกสร้างด้วยอิฐดินเผาเป็นวัสดุหลัก เขาบรรยายเปรียบเทียบเสียงที่เกิดขึ้นในอาคารประเภทสตูดิโอ เต้าเผาโบราณ ทางเดินในวัด และซุ้มประตู เพื่ออธิบายถึงคุณภาพและการรับรู้สุนทรียภาพของเสียงที่แตกต่างกันในปริมาตรของที่ว่างภายในสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกัน

⁶ Richard L. Hernandez, Sacred Sound and Sacred Substance: Church Bells and the Auditory Culture of Russian Villages during the Bolshevik Velikii Perelom, *The American Historical Review*, Volume 109, Issue 5, December 2004, Pages 1475–1504,

⁷ Salatko Gaspard. *Worldmaking ways of church bells :Three stories about the Cathedral Notre-Dame de Paris*, *Worship Sound Spaces*. Routledge. 2019

⁸ Emily Thompson. *The Soundscape of Modernity : Architectural Acoustics and the Culture of Listening in America, 1900–1933*. The MIT Press. 2002.

⁹ ดูบทคัดย่อของงานของเขาได้ใน <https://www.iameverything.co/contents/sound-brick>

โดยภาพรวมแล้ว งานศึกษาภูมิทัศน์ทางเสียงที่มีอยู่ในแวดวงวิชาการนั้น ให้มุมมองที่หลากหลายในการทำความเข้าใจภูมิทัศน์ทางเสียงในบริบททางสังคมและยุคสมัยที่แตกต่างกัน ซึ่งสามารถใช้เป็นพื้นฐานในการสร้างคำอธิบายความสัมพันธ์ของภูมิทัศน์ทางเสียงกับที่ว่างและสถาปัตยกรรมในวัดภูมินทร์ในบทความชิ้นนี้ต่อไป

เมืองน่านและวัดภูมินทร์ในบริบททางประวัติศาสตร์

เมื่อน่านจะมีอดีตที่ย้อนไปไกลจนถึงสมัยกลางพุทธศตวรรษที่ 18 โดยเริ่มต้นการสร้างเมืองบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำน่าน ในแถบพื้นที่อำเภอท่าวังผาในปัจจุบัน แต่เมืองน่านที่สัมพันธ์กับประเด็นการศึกษา คือเมืองน่านภายใต้อำนาจของล้านนา นับตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา อันเป็นช่วงเวลาที่น่าจะได้รับอิทธิพลทางความเชื่อ ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมจากทั้งเชียงใหม่และพม่า ก่อนที่จะกลายเป็นส่วนหนึ่งของสยาม

ในด้านผู้คนและชาติพันธุ์ เมืองน่านถูกสร้างและอยู่อาศัยโดยผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ อันเป็นผลจากสงครามและการกวาดต้อนผู้คนระหว่างเมืองที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-21 ไม่ว่าจะเป็นชาวลัวะ ลาว ขมุ เขิน ไทพวน ไทยวน และ ไทลื้อ โดยเฉพาะไทยวนและไทลื้อ ที่ถือเป็นชนกลุ่มใหญ่ในเมือง และเป็นกลุ่มคนผู้กำหนดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมในเมืองน่าน¹⁰

ในด้านความเชื่อ ชาติพันธุ์ที่หลากหลายมาพร้อมกับความเชื่อที่หลากหลาย ทั้งศรัทธาต่อผีแถน ผีปู่ผีย่า อารักษ์เมือง และพุทธศาสนานิกายมหายานและวัชรยานจากอิทธิพลของพม่า ซึ่งเมื่อมาผสมผสานกับความเชื่อพื้นถิ่นแล้ว จึงกลายมาเป็นศรัทธาแบบพุทธที่ยอมรับในเรื่องนิมิต อิทธิฤทธิ์ และความศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ คู่ขนานกันไปกับหลักกรรมทางศาสนา

ในด้านสถาปัตยกรรม เมื่อน่านจะเป็นเมืองเล็กที่อยู่ใต้การปกครองของหลายศูนย์อำนาจ แต่ในทางศิลปกรรมแล้ว เมืองน่านได้รับอิทธิพลจากล้านนามากที่สุด โดยแสดงออกผ่านจิตรกรรม ประติมากรรมสถาปัตยกรรม และผังเมือง โดยเฉพาะในแง่ผังเมือง ตัวเมืองน่านปัจจุบันนั้น ถูกสร้างด้วยแนวคิดทักขานเมือง ซึ่งเป็นองค์ความรู้ด้านการวางผังของล้านนาโบราณ ทักขานเมืองคือวิธีการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ขององค์ประกอบต่างๆในเมืองโดยสัมพันธ์กับสภาพภูมิศาสตร์ จักรวาลทัศน์ และดวงชะตาของเมืองเพื่อความเป็นศิริมงคล เมืองน่านถูกกำหนดให้ตั้งอยู่ในชัยภูมิอันเหมาะสม นั่นคือตั้งอยู่ในที่ดอน ข้างหน้าเมืองมีลำน้ำ และข้างหลังเมืองเป็นภูเขา โดยมีศูนย์กลางที่ ใจเมือง บริเวณช่วงหลวง ซึ่งหมายถึงที่ว่างสำหรับประกอบพิธีกรรม และล้อมรอบ สีทศด้วย คุ่มหลวง (ปัจจุบันคือพิพิธภัณฑสถานเมืองน่าน) วัดหลวง (ปัจจุบันคือวัดช้างค้ำ) วัดหัวข่วง และวัดภูมินทร์ โดยมี

¹⁰ อคารเก่าเล่าขานน่านในอดีต เอกสารชุดมรดกท้องถิ่นน่าน จัดทำโดย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน 2550

ใบเสมาล้อมรอบเป็นสัญลักษณ์ แต่ในกรณีของวัดภูมินทร์ ทั้งอุโบสถและวิหารกลับถูกสร้างรวมกันไว้ในอาคารหลังเดียวกัน ในรูปทรงอาคารจตุรมุขที่มีประตูทางเข้าออกทั้ง 4 ด้าน แล้วแบ่งการใช้งานอุโบสถ/วิหารตามแนวทิศที่สัมพันธ์กับชุมชน นั่นคือ แนวแกนทางทิศตะวันออก-ตกที่หันหน้าไปทางตลาด ถูกใช้เป็นที่ตั้งวิหาร ส่วนในแนวแกนทิศเหนือ-ใต้ ที่มีช่วงหลวงเป็นพื้นที่โล่งด้านหน้า ถูกใช้เป็นที่ตั้งอุโบสถที่ต้องการความสงบมากกว่า ตัวอาคารอุโบสถ/วิหารของวัดภูมินทร์ในแบบจตุรมุขนั้น ชับแน่นปริมาตรอันสมมาตรทั้ง 4 ด้าน โดยมีเพียงทางเดินนาคสะดุ้งในทิศเหนือ ที่เป็นสัญลักษณ์บ่งชี้ข้อแตกต่างระหว่างสถานะความเป็นโบสถ์และวิหาร แต่ถึงที่สุดแล้วการใช้งานในกิจกรรมทางศาสนาล้วนเกิดขึ้นในพื้นที่เดียวกันโดยไม่แบ่งแยก ดังภาพที่ 2



ภาพที่ 2 แสดงขอบเขตของวัดและปริบทแวดล้อม

ที่มา : สืบค้นจากระบบออนไลน์ <https://www.google.co.th/maps/place/วัดภูมินทร์>

ในแง่นี้ เมื่อพิจารณาร่วมกับที่ว่างและองค์ประกอบอื่นๆของวัด จะพบว่าการที่วัดภูมินทร์มีอาคารหลักเพียงหลังเดียว เป็นอาคารรูปทรงจตุรมุข และตัวอาคารตั้งอยู่กลางลานโล่งของวัดนั้น แสดงถึงความพยายามในการสื่อสัญลักษณ์ของจักรวาลจำลอง รูปทรงหลังคาของอุโบสถ/วิหารที่ลดล้นซ้อนชั้น ขยายฐานจากกลางขึ้นบนเท่ากันทั้ง 4 ทิศ ให้ภาพของการเป็นเขาพระสุเมรุที่ชัดเจน ประกอบกับการเป็นองค์ประกอบเพียงหนึ่งเดียวในที่ว่าง ก็ยิ่งตอกย้ำจักรวาลทัศน์แบบไตรภูมิมากยิ่งขึ้น ด้วยการจัดวางผังดังกล่าว จึงอาจประเมินได้ว่า สถาปัตยกรรมในวัดภูมินทร์ถูกสร้างเพื่อสื่อความหมายมากเท่ากับเพื่อการใช้งาน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในยุคที่ผู้คนไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ สิ่งก่อสร้างจึงถูกใช้แทนหลักธรรมคำสอน เป็นภาษาเชิงสัญลักษณ์ที่รับรู้ร่วมกันระหว่างผู้คนผ่านทางงานสถาปัตยกรรม เช่นเดียวกับการที่ภูมิทัศน์ทางเสียงถูกใช้เพื่อสื่อความหมายทางธรรม ดังที่ได้อภิปรายต่อไป



ภาพที่ 3 แสดงองค์ประกอบที่สำคัญในวัด ที่ไชยภิปรายในบทความ
ที่มา : สืบค้นจากระบบออนไลน์

<https://twitter.com/richardbarrow/status/569425046327812096>

ภูมิทัศน์ทางเสียง สถาปัตยกรรม ธรรมพุทธะ

เพื่อก้าวพ้นข้อจำกัดของเวลาในการเข้าถึงภูมิทัศน์ทางเสียงที่เกิดขึ้นในวัดภูมินทร์เมื่อร้อยกว่าปีก่อนนั้น จำเป็นต้องใช้จินตนาการร่วมกับการศึกษาบริบทของพื้นที่ แม้ว่าวัดภูมินทร์จะตั้งอยู่โดยมีตลาดและชุมชนล้อมรอบ ซึ่งน่าจะทำให้เกิดบรรยากาศของเสียงจอบจากผู้คนที่มาตลาดในยามเช้า แต่เมื่อพ้นจากช่วงเวลาของกิจกรรมดังกล่าวแล้ว วัดภูมินทร์และบริเวณโดยรอบคงมีแต่เสียงจากสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติอย่างเสียงกิ้งและใบไม้ที่เสียดสีกันยามลมพัด เสียงจักจั่นตามราวป่า และเสียงนกนานาชนิด โดยมีความเงียบเป็นฉากหลังให้กับเสียงจากธรรมชาติเหล่านั้น

จากการพิจารณารูปร่างของที่ดิน สันนิษฐานว่าแต่เดิมอาณาเขตของวัดกว้างขวางกว่าที่เป็นในปัจจุบัน ถนนเส้นใหม่ด้านทิศตะวันออกทำให้พื้นที่ส่วนหนึ่งของวัดถูกตัดออกจากที่ดินผืนใหญ่ กลายเป็นศูนย์บริการนักท่องเที่ยวฝั่งหนึ่ง และเป็นบริเวณวัดในอีกฝั่งหนึ่ง ทางเข้าหลักของวัดยังคงอยู่ตำแหน่งเดิม คือทางทิศเหนือ การเข้าถึงปริมณฑลของวัดจึงเริ่มต้นด้วยการเดินผ่านที่ว่างขนาดใหญ่ที่เรียกว่า ช่วงหน้าวัด ซึ่งในสมัยโบราณ ช่วงนี้คงเชื่อมต่อกับช่วงหลวงใจกลางเมืองโดยปราศจากเครื่องหมายกำหนดกรอบเขตอย่างถนนดังเช่นปัจจุบัน ทำให้การเดินทางในช่วงหน้าวัดจึงคล้ายการเดินทางอยู่ท่ามกลางที่ว่างขนาดใหญ่อันเว้งว่าง เป็นลานโล่งที่ไร้ซึ่งอาคารและต้นไม้ใหญ่ สิ่งที่คุณจะได้ยินจึงมีเพียงเสียงของธรรมชาติรอบตัวดังแผ่ว เสียงลมพัดหวีดหวิว และเสียงฝีเท้าเดินย่ำลงบนพื้นดิน เป็นภูมิทัศน์ทางเสียงซึ่งแตกต่างจากเขตชุมชนโดยรอบที่เพ็งพ่นมา จนกระทั่งมาถึง

รั้ววัด ณ. ตำแหน่ง ประตูทางเข้า ผู้มาเยือนจะพบกับปฏิมากรรมสิงห์คู่ขนาดใหญ่ตั้งบนแท่นปูนที่สูงรวมกันกว่าเท่าตัวของมนุษย์ สิงห์ปูนปั้นทั้งสองตั้งวางห่างกันประมาณ 4 เมตร ความทึบตันของปฏิมากรรมและระยะที่ตั้งอยู่อย่างไม่ว่างกัน สร้างองค์ประกอบของความเป็นซุ้มประตูเสมือน ที่เสียงสามารถตกกระทบและสะท้อนกลับไปยังแหล่งกำเนิดได้ นั่นหมายถึง หากผู้มาเยือนเดินพูดคุยคู่กันมา เมื่อผ่านประตูสิงห์คู่ดังกล่าวแล้ว (ภาพที่ 3) เสียงพูดคุยจะสะท้อนตัวสิงห์กลับคืนไปสู่หูของผู้พูด เสียงสะท้อนกลับท่ามกลางภูมิทัศน์ทางเสียงอันเงียบสงบย่อมเป็นสัญญาณเตือนให้ผู้มาเยือนรู้ตัว และระลึกถึงการสำรวมวาจาในเขตพุทธสถาน ลักษณะของซุ้มประตูที่เป็นองค์ประกอบช่วยกำกับพฤติกรรมนั้น จะยิ่งเห็นได้ชัดในกรณีของวัดลำปางหลวง ที่ซุ้มประตูโขงมีผนังที่หนา มีระนาบโค้งเหนือหัว และลึกเข้าไปคล้ายช่องทางเดิน ซึ่งจะทำให้การสะท้อนของเสียงพูดคุยในช่วงขณะที่เดินผ่านซุ้มประตุนั้นชัดเจนยิ่งขึ้น¹²



ภาพที่ 4 สิงห์คู่หน้าประตูทางเข้าวัด

ที่มา : สืบค้นจากระบบออนไลน์ <https://thesunsight.com/watphumin/>

ส่วนในแง่ของปฏิมากรรม สิงห์คู่เป็นสิ่งมีชีวิตในภพภูมิอันเป็นอิทธิพลทางศิลปะจากล้านนา สิงห์คู่หน้าวัดสื่อความหมายถึงการปกป้องรักษาศาสนสถานให้พ้นจากสิ่งชั่วร้ายนอกเขตกำแพง แต่ในเชิงสัญลักษณ์ สิงห์คู่ที่ยืดอก เอี้ยวหน้า และอ้าปากหันออกสู่ภายนอกนั้น เป็นพฤติการณ์คล้ายกำลังส่งเสียงร้องคำราม ซึ่งเปรียบได้กับการส่งเสียงแห่งธรรมให้กังวานไปทั่วสารทิศ อุปมาดั่งการเปล่งสีหนาท อันหมายถึงการประกาศธรรมของพระพุทธเจ้า ที่บันลือออกแล้วสามารถปราบกิเลสตัณหาให้แพ้วพายไปได้ ดังที่ปรากฏอยู่ในมหาสีหนาทสูตร พระสูตรอันว่าด้วยการบันลือสีหนาทครั้งใหญ่ของพระพุทธเจ้าที่แสดงไว้แก่พระสารีบุตร ณ. กรุงเวสาลี ในแง่นี้ เมื่อพิจารณาความหมายของ

¹² ซุ้มประตูโขงที่หนาและมีขนาดใหญ่คล้ายเป็นอาคาร เป็นลักษณะศิลปกรรมร่วมกันของวัดในแถบล้านนา-ล้านช้าง ที่สามารถพบเห็นได้ทั่วไป ซุ้มประตูโขงที่มีการประดับอย่างวิจิตรบรรจง ยังเป็นสัญลักษณ์ในการบอกฐานานุศักดิ์ของวัดได้ในอีกทางหนึ่ง

ศิลปกรรมร่วมกับบรรยากาศแวดล้อมแล้วนั้น สิ่งคู่จึงเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึง การเปล่งสีหนาท ประภาศธรรมให้สะท้อนเลื่อนลั่นอยู่ในใจของผู้เข้ามาในพุทธสถาน¹³

เมื่อเดินผ่านประตูสิ่งคู่เข้ามาในเขตพื้นที่วัด ลานทรายสีน้ำตาลสะท้อนกับแสงแดดระยิบ ระยับ ล้อกับสายตาที่ล้อมรอบอุโบสถนั้นไว้ คือภูมิทัศน์ที่ปรากฏแก่ผู้มาเยือน ทรายเป็นวัตถุที่มีความ ร่วน การเดินเท้าเปล่าบนพื้นทรายจึงยอมทำให้เกิดเสียงจากฝ่าเท้าที่เสียดสีกับเม็ดทราย ในภูมิทัศน์ ทางเสียงที่เจียบสงบยิ่งขึ้นในเขตรั้ววัด ประกอบกับภาวะการสำรวจมาจากรังสีผ่านซุ้มประตูสิ่งคู่ ทำให้ผู้มาเยือนมีจิตระลึกรู้อยู่กับตัว จึงได้ยินเสียงจากจังหวะย่างก้าวของตนเองบนพื้นทรายโดย ชัดเจน และยิ่งชัดมากยิ่งขึ้นเมื่อเคลื่อนกายมาถึงบันไดนาคสะดุ้ง ที่มีลักษณะเป็นกำแพงทึบในรูป ร่างของลำตัวพญานาคทอดยาวขนานทางเดิน ปิดกั้นมุมมองทางสายตาออกจากสภาพแวดล้อมด้าน ข้าง สร้างเงื่อนงำให้จิตจดจ่อกับอากัปกิริยาการเดินมุ่งสู่ตัวอุโบสถ ภูมิทัศน์ทางเสียงอันสดยังเปิด โอกาสให้หูได้รับรู้ถึงเสียงกระดิ่งที่แขวนอยู่ตามชายคาและค้ำยัน ดังแว่วแผ่วเบาในสายลม ซึ่งใน ทางสัญลักษณ์ เสียงกระดิ่งมีความหมายเช่นเดียวกับเสียงระฆัง นั่นคือ สร้างมณฑลแห่งธรรมให้แผ่ ขยายไปไกลเท่าที่เสียงจะสามารถไปถึง กระดิ่งลูกเล็กหลายลูกส่งเสียงสูงต่ำดังกังวาลสอดประสาน กัน จึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งของภูมิทัศน์ทางเสียงที่ช่วยส่งเสริมบรรยากาศอันสงบเย็นของพื้นที่ ซึ่ง ทั้งเสียงกระดิ่งดังกล่าว ทั้งเสียงฝีเท้าที่ดังสะท้อนมาจากผนังกำแพงนาคสะดุ้ง และทั้งมุมมองที่ถูก กำหนดให้มุ่งอยู่ที่ทางเดินตรงหน้า ทำให้เกิดภาวะของการสำรวจภายในแต่ละก้าวอย่าง ซึ่งสอดคล้อง กันในเชิงสัญลักษณ์ ตัวนาคเองแทนความหมายของสะพานที่เชื่อมมนุษย์เข้ากับสวรรค์ การเดินผ่าน ทางเดินนาคสะดุ้งจึงเป็นการย้ำเตือนถึงการเดินทางเข้าสู่ปริมณฑลอันศักดิ์สิทธิ์เบื้องหน้า

จนกระทั่งถึงตำแหน่งหน้าประตูที่เป็นเสมือนพื้นที่ก้ำกึ่ง (liminal space) ของการเปลี่ยน ผ่านของพื้นที่ทางโลกกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ซุ้มประตูที่ย่อมุมซ้อนชั้นกันหลายชั้น ทำให้ประตูเข้าอุโบสถ มีลักษณะแบบปฏิมากรรมนูนสูง ซุ้มประตูทรงปราสาทที่ลอยอยู่เหนือพื้นดินแทนภาพทิววิมาน บนสรวงสวรรค์เป็นการย้ำถึงคติไตรภูมิอีกทางหนึ่ง ซึ่งการเดินทางเข้าไปใกล้อาคารมากขึ้นเรื่อย ๆ นั้น นอกจากจะเป็นการเดินทางพ้นจากความโล่งแจ้งของแสงอาทิตย์เข้าสู่ร่มเงาของอาคารแล้ว ยังเป็นการ ฉายภาพพระพักตร์ของพระประธานที่ลอยให้เห็นเด่นชัดขึ้นเป็นลำดับภายในกรอบภาพของซุ้ม ประตู ภาวะเปลี่ยนผ่านของปริมณฑลเริ่มตื้นขึ้นเมื่อผู้มาเยือนเคลื่อนที่ผ่านซุ้มประตูเข้าไปในอุโบสถ ผนังข้างประตูที่แคบและฝ้าเพดานที่กุดต่ำ ทำหน้าที่เป็นดั่งช่องที่ปิดการรับรู้ผัสสะของมนุษย์โดย ชั่วคราว และเปิดออกอีกครั้งเมื่อก้าวพ้นธรณีประตูเข้าไปสู่ที่โล่งภายในอุโบสถ อุณหภูมิในอาคารที่ ลดลง กลิ่นธูปที่ผ่านเข้ามาในจมูก ความสว่างอันพอเหมาะจากช่องเปิด เป็นการเปลี่ยนแปลงผัสสะ จากภายนอกสู่ภายในอาคารที่ผู้คนสัมผัสได้ถึงความแตกต่าง เสียงแผ่วจากสภาพแวดล้อมทาง ธรรมชาติเดิมที่แสดงบทบาทเป็นฉากหลังของภูมิทัศน์ทางเสียงนั้น ถูกสกัดกั้นไม่ให้เข้ามาสู่พื้นที่

¹³ พระสุตตันตปิฎก เล่ม 1 ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ว่าด้วยมหาสีหนาทสูตร

ภายในด้วยผนังหนาของอุโบสถ ทำให้ความเงียบที่เกิดขึ้นเป็นความเงียบแบบในปริมาณอันปิดทึบ ซึ่งทำให้ผู้มาเยือนเข้าสู่ภาวะสำรวมใจ จากบริบทแวดล้อมอันขี้น้ำ

การสำรวมวาจา กาย ใจ ที่เกิดขึ้นเป็นลำดับตามเส้นทางการเดินเข้ามาสู่อุโบสถนั้น เมื่อเกิดขึ้นพร้อมกันเบื้องหน้าพระประธานสีทองที่ลอยเด่น ทำให้บุคคลรับรู้ถึงการเปลี่ยนผ่านเข้ามาสู่ ปริณทลอันศักดิ์สิทธิ์ เหมือนกับได้เข้าไปใกล้สารัตถะของพระธรรมที่ตั้งอยู่ ณ ใจกลางของมณฑล อันเป็นมงคลฉะนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในยามที่มีการประกอบพิธีทางศาสนา ที่เสียงสวดมนต์ของ พระสงฆ์อันกังวานก้องและได้ยินโดยทั่วถึงในอุโบสถนั้น เกิดขึ้นโดยสอดคล้องกับความหมายตาม ลักษณะทางศิลปกรรมของพระประธานที่หันออกไปสู่ทิศแบบเดียวกับใบหน้าของพระโพธิสัตว์อว โลกิเศวตที่ปรากฏในปราสาทชาน ซึ่งเป็นคติของพุทธศาสนาแบบมหายาน ที่เชื่อว่าในจักรวาลมี พระพุทธเจ้าอยู่เป็นจำนวนมาก และใบหน้าของพระพุทธเจ้า 4 ด้านนั้น ก็หมายถึงการเฝ้ามองดูทุกข์ สุขของสรรพชีวิต โดยมุ่งหวังให้สรรพสิ่งทั้งหลายพ้นไปจากกองทุกข์ก่อนที่พระโพธิสัตว์จะเข้าสู่แดน นิพพาน เสียงสวดมนต์ในจารีตของพุทธแบบมหายานยังมีความหมายมากกว่าการเป็นเครื่องมือเพื่อ เข้าถึงสภาวะอันศักดิ์สิทธิ์ แต่ตัวเสียงนั่นเอง คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจให้คุณแก่ผู้ที่อยู่ในภูมิทัศน์ทาง เสียงนั้น ดังเช่นบทสวดที่ชื่อ โพชฌงคสูตร ที่พระพุทธเจ้าได้สวดให้แก่พระโมคคัลลานะและพระมหา กัสสปะเป็นไข้หนัก ให้สติแล้วหายจากโรคร้ายไข้เจ็บ โพชฌงคปริตรจึงเป็นพระปริตรบทที่ถูกใช้สวด เพื่อบำบัดโรคตามความเชื่อของพุทธมหายานและวัชรยาน เมื่อพิจารณาประกอบกันแล้ว ภูมิทัศน์ทาง เสียงที่เกิดขึ้นเป็นลำดับจากซุ้มประตูเข้ามาถึงอุโบสถ และองค์ประกอบ ต่างๆทางสถาปัตยกรรม จึง ทำหน้าที่ร่วมกัน เป็นเสมือนพาหนะนำพาผู้คนที่อยู่ร่วมประสบการณ์ในกาลเทศะนั้น ก้าวข้ามพื้น มิติทางโลกของมนุษย์เข้าสู่ปริณทลอันศักดิ์สิทธิ์ ราวกับได้เข้าไปใกล้แก่นแกนของธรรมะในช่วง หนึ่งแม้ประสบการณ์ในอุโบสถจะเป็นจุดสูงสุดของการสื่อความหมายทางธรรมผ่านผัสสะของมนุษย์ แต่กระนั้น ภายในวัดภูมินทร์ยังมีองค์ประกอบที่สำคัญต่อการสำรวจภูมิทัศน์ทางเสียงที่ควรกล่าวถึง อยู่อีก 2 จุด นั่นคือ อาคารที่ถูกเรียกว่า สฎูปเจดีย์พระมาลัย และหอร่องซังด้านหลังของวัด

สฎูปเจดีย์พระมาลัย คืออาคารทรงโดมครึ่งวงกลมที่มีผนังปิดทึบทุกด้าน มีเพียงประตูทาง เข้าเป็นช่องเปิดเดียวที่อนุญาตให้แสงและอากาศเข้าถึงได้ การเดินเข้าถึงสฎูปเจดีย์พระมาลัย คือการ เดินผ่านภูมิทัศน์ทางเสียงที่มีความสงบในพื้นที่บริเวณวัด เสียงที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติอย่างเสียงนก ร้องและลมพัดใบไม้ไหว คงเป็นเสียงเดียวที่กระทบโสตของผู้มาเยือน สฎูปเจดีย์พระมาลัยนั้นตั้งอยู่ โดยแยกขาดกับอาคารอื่นๆภายในวัด ไร้อันของแดดจึงเป็นสิ่งที่กระทบผัสสะตลอดเส้นทางการเข้า ถึง และคงอยู่จนกว่าผู้มาเยือนจะก้าวเข้าไปภายในตัวสฎูป ความเข้มแสงที่ต่างกันระหว่างความจ้า ของแดดภายนอกและความมืดในอาคาร ทำให้สายตาของผู้มาเยือนพร่ามัวบอดมืดโดยฉับพลันเมื่อ เปลี่ยนสถานะจากภายนอกสู่ภายใน เช่นเดียวกับการรับรู้เสียงรอบตัวที่กลายเป็นความเงียบงันจาก อาคารที่ไร้ช่องเปิด ผู้มาเยือนเสมือนถูกตัดขาดจากการรับรู้อยู่ช่วงหนึ่ง จนกระทั่งสายตาเริ่ม ปรับสภาพได้ จึงเริ่มมองเห็นบรรยากาศภายใน หลังจากที่มีการมองเห็นกลับมาเป็นปกติ สิ่งที่สะดุด

ความรู้สึกมากที่สุด คือผนังภายในอาคารที่ถูกทาด้วยสีแดงคล้ำอย่างไม่สม่ำเสมอเต็มพื้นที่อันสื่อให้เห็นถึงความร้อนของไฟโลกันต์ โดยตรงกลางนั้นมีรูปปั้นจำลองภาพนรกและการลงโทษตั้งอยู่ ด้วยความทึบตันของสถาปัตยกรรม ความอับชื้นของอากาศ และรูปปั้นนรกเบื้องหน้า สร้างบรรยากาศที่อึดอัดชวนคลื่นเหียน ความเงิบที่เกิดขึ้นท่ามกลางสิ่งแวดล้อมดังกล่าวจึงเป็นความเงิบบังน้อร้อนรน เป็นความสัจที่ไม่สงบ เสมือนเป็นการสร้างนรกจำลองขึ้นในใจของผู้คน คู่ขนานไปกับภาพจำลองของนรกที่ตั้งอยู่ตรงหน้า เป็นอุปลักษณะของสภาวะธรรมที่สถาปัตยกรรมทำงานร่วมกันกับภูมิทัศน์ทางเสียง ส่วนหอระฆังที่ตั้งอยู่ในเขตสังฆาวาสนั้น โดยหน้าที่แล้วถูกใช้ดีเพื่อบอกเวลาสำหรับการทำกิจกรรมต่างๆของพระในวัด รวมไปถึงแจ้งข่าวแก่ชุมชนโดยรอบวัดในยุคสมัยที่ไร้เครื่องกระจายเสียง เสียงระฆังจึงกลายเป็นสิ่งที่ใช้บอกเวลาทางสังคมให้แก่ผู้คน ระฆังที่ถูกตีออกมาจากเขตวัดยังตอกย้ำให้ระลึกถึงการมีอยู่ของโลกกุตระมณฑล นอกเหนือจากพื้นที่ทางโลกที่ชาวบ้านใช้ชีวิตประจำวันอยู่ นอกจากนั้นแล้ว เสียงที่เกิดขึ้นจากการตีระฆังยังเปรียบได้กับเสียงแห่งธรรมที่ขับไล่ภูติผีและโซคร้ายในทุกๆที่ที่เสียงระฆังไปถึง อันเป็นความหมายทางเสียงในแนวทางเดียวกับของศาสนาคริสต์ จากงานศึกษาของนักวิชาการตะวันตกที่ได้กล่าวเอาไว้ตอนต้นบทความ

บทสรุป

จากการสำรวจภูมิทัศน์ทางเสียงและสถาปัตยกรรมในวัดภูมินทร์ ผ่านการเคลื่อนย้ายไปที่ว่างตามลำดับ โดยเริ่มต้นจากการได้ยินเสียงธรรมชาติดูรอบตัวของลานโล่งหน้าวัด ผ่านประตูสิงห์คู่ที่สร้างความระลึกถึงการสำรวจมาจา เดินตัดข้ามลานทรายหน้าอุโบสถและทางเดินหน้าสะดุ้ง เข้ามาถึงซุ้มประตูหน้าอุโบสถ จนกระทั่งก้าวข้ามธรณีประตูเข้าสู่ความเงิบสงบ ล่วงเข้ามาถึงภายในอุโบสถ และหยุดอยู่ตรงหน้าพระประธานในบรรยากาศอันสงบ บทบรรยายถึงภูมิทัศน์ทางเสียงที่เกิดขึ้นตลอดเส้นทางผ่านวิธีเชิงปรากฏการณ์วิทยาอย่าง Lived experience คือคำตอบต่อประเด็นที่ว่า ภูมิทัศน์ทางเสียงในมิติทางศาสนา มีลักษณะหน้าตาอย่างไร?

อีกประเด็นหนึ่งในด้าน การรับรู้ประสบการณ์แห่งศรัทธา ภูมิทัศน์ทางเสียงมีส่วนสัมพันธ์กับที่ว่างและสถาปัตยกรรมอย่างไร? โดยการศึกษาประสบการณ์ในภูมิทัศน์ทางเสียงร่วมกับการรับรู้ทางผัสสะอื่นๆ ควบคู่ไปกับการตีความสัญลักษณ์ของสถาปัตยกรรม สรุปได้ว่า ภูมิทัศน์ทางเสียงในวัดภูมินทร์นั้น เกิดขึ้นเพื่อสร้างประสบการณ์แห่งศรัทธาโดยสอดคล้องกับบรรยากาศของที่ว่าง ด้วยการจัดการสภาพแวดล้อมของเส้นทางอย่างสื่อความหมาย เพื่อส่งเสริมชี้นำให้บุคคลเกิดจินตภาพของพื้นที่ทางธรรมที่ซ้อนทับกับพื้นที่ทางโลก เป็นดั่งการก้าวข้ามพื้นที่กายภาพไปสู่ปริมณฑลของความศักดิ์สิทธิ์ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้เอง คือความหมายของ ประสบการณ์แห่งศรัทธา ซึ่งสัมพันธ์กับปัจจัย 2 ข้อนั่นคือ การรับรู้ทางผัสสะ และการให้ความหมาย

ในแง่ของการรับรู้ทางผัสสะ องค์ประกอบต่างๆทางสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์ทางเสียง ทำงานร่วมกัน โดยกำหนดจัดวางบรรยากาศของเส้นทางให้เกิด ความรู้สึกเปรียบเทียบ ก่อนเข้าไปสู่ตำแหน่งเบื้องหน้าพระประธาน อันเป็นจุดสูงสุดของประสบการณ์แห่งศรัทธา เช่น พื้นที่ว่างด้านหน้าวัด ทำหน้าที่แยกความวุ่นวายภายนอกกับความสงบภายใน (วุ่นวาย/ สงบ) ประตูลิงค์คู่ ถูกใช้เป็นสิ่งเตือนให้สำรวจมาจา (มีเสียง/ ไร้เสียง) ลานทรายและทางเดินนาคสะดุ้ง ชี้นำให้ระลึกถึงการสำรวมกาย (ภายนอก/ ภายใน) ประตูทางเข้าอุโบสถ สื่อถึงการเปลี่ยนผ่านจากโลกมนุษย์ไปสู่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (สว่าง/ มืด) พื้นที่เบื้องหน้าพระประธาน สร้างความรู้สึกของการเข้าสู่ทิพยวิมานที่แตกต่างจากโลกมนุษย์ (ร้อน/ เย็น) เสียงสวดมนต์ที่ดังกังวาน ตอกย้ำความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ (โลกกฤตระ/ โลภียะ) ในแง่นี้ โดยใช้ความแตกต่างเป็นอุปลักษณ์ บุคคลจึงถูกโน้มนำให้เชื่อมโยงความเปรียบเทียบดังกล่าวเข้ากับอุปมาทางธรรม นั่นคือ การระลึกถึงสภาวะชั่วตรงข้ามระหว่าง โลภียะและโลกกฤตระ

ในแง่ของการให้ความหมาย สถาปัตยกรรมในวัดภูมินทร์ถูกสร้างขึ้นเสมือนการจำลองเขาพระสุเมรุบนโลกมนุษย์ตามคติไตรภูมิอันเป็นอุดมการณ์ร่วมของสังคมในอดีต¹⁴ ดังนั้น นอกจากเรื่องพื้นที่ใช้สอยแล้ว สถาปัตยกรรมจึงถูกใช้สื่อความหมายผ่านสัญลักษณ์ด้วย การเดินผ่านลานทรายจึงเป็นความหมายเดียวกับการก้าวข้ามมหานทีสี่พันนคร การเคลื่อนกายผ่านซุ้มประตูทรงปราสาทคือการเข้าไปถึงดินเขาพระสุเมรุ และการได้กราบไหว้พระประธาน ก็ไม่ต่างกับการได้เข้าสักการะพระพุทธรูปเอง ซึ่งความหมายดังกล่าว มีภูมิทัศน์ทางเสียงเป็นส่วนประกอบสร้างความหมายทางธรรมให้ชัดเจนขึ้น เช่น เสียงกระดิ่งที่แสดงถึงความเป็นมณฑลมงคล เสียงสวดมนต์ที่เปลี่ยนพื้นที่ทางโลกไปสู่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เสียงระฆังที่ขับไล่กิเลส หรือกระทั่ง ความเงียบที่สื่อให้ระลึกถึงความหลุดพ้น

โดยเฉพาะประเด็นของความเงียบ ซึ่งหากยึดตามคัมภีร์แล้ว พุทธศาสนามองการรับรู้ผัสสะต่างๆทั้งหก¹⁵ ว่าเป็นปัจจัยของการเกิด วิญญาณ ที่หมายถึงความรู้อารมณ์ในทางธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่คอยหล่อเลี้ยงอัตตา อันเป็นเหตุผลที่พุทธศาสนาให้คุณค่าแก่ความเงียบเหนือภูมิทัศน์ทางเสียงประเภทอื่นๆ สำหรับภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาและปวารณาตนแก่นิพพานแล้ว การเจริญภาวนาอันเป็นพาหนะสู่วิมุตติย่อมต้องอาศัยความเงียบสงบทั้งกายใจในการทำสมาธิ แต่สำหรับฆราวาส ในแง่หนึ่ง ความเงียบเพื่อการปฏิบัตินั้นไม่สำคัญเท่ากับความเงียบเพื่อรองรับประสบการณ์แห่งศรัทธาที่เกิดขึ้นในศาสนสถาน อันเป็นความเงียบสงบของโสตภายนอกเพื่อให้ได้ยินเสียงปลงบ้นลือสีหนาทภายใน ผ่านที่ว่างของสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์ทางเสียงที่เกิดขึ้นรอบตัว

¹⁴ ศึกษาความหมายของคติไตรภูมิในงานศิลปะ/สถาปัตยกรรมเพิ่มเติม ใน วรพร ภู่งศ์พันธ์. “งานพระเมรุ : ภาพสะท้อนทิพภาวะแห่งองค์พระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยา”. ใน งานพระ เมรุ : ศิลปะสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมเกี่ยวเนื่อง. (กรุงเทพฯ : กระทรวงวัฒนธรรม, 2552)

¹⁵ ผัสสะทั้ง 6 ได้แก่ จักขุสัมผัส (ความกระทบทางตา) โสตสัมผัส (ความกระทบทางหู) ฆานสัมผัส (ความกระทบทางจมูก) ชิวหาสัมผัส (ความกระทบทางลิ้น) กายสัมผัส (ความกระทบทางกาย) และ มโนสัมผัส (ความกระทบทางใจ)

รายการอ้างอิง

- แน่นน้อย ศักดิ์ศรี, ฌพิศร กฤตกากุล และ ดรุณี แก้วม่วง. *พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ (พ.ศ. 2325-2525)*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน. *อาคารเก่าเล่าขานน่านในอดีต* เอกสารชุดมรดกท้องถิ่นน่าน. 2550 มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล. *รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการออกแบบปรับปรุงอาคารศาลากลางจังหวัดน่าน (หลังเก่า) เพื่อเป็นหอศิลป์วัฒนธรรมเมืองน่าน*. 2560.
- วรพร ภู่งศ์พันธ์. *งานพระเมรุ : ภาพสะท้อนทิพภาวะแห่งองค์พระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยา*. ในงานพระ เมรุ : ศิลปะสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมเกี่ยวเนื่อง. กรุงเทพฯ : กระจ่างวัฒนธรรม, 2552.
- เอเดรียน สนอดกราส; ภัทรพร สิริกาญจน และธรรมเกียรติ กั่นอริ บรรณาธิการ. *สัญลักษณ์แห่งพระสุญป*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์วิชาการ, 2541.
- Anderson Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso, 1991.
- Corbin Alain. *Village Bells: Sound and Meaning in the Nineteenth-century French Countryside*. Macmillan Publishers Limited, 1999.
- Emily Thompson. *The Soundscape of Modernity : Architectural Acoustics and the Culture of Listening in America, 1900–1933*. The MIT Press. 2002.
- Richard L. Hernandez, *Sacred Sound and Sacred Substance: Church Bells and the Auditory Culture of Russian Villages during the Bolshevik Velikii Perelom*, The American Historical Review, Volume 109, Issue 5, December 2004, Pages 1475–1504.
- Salatko Gaspard. *Worldmaking ways of church bells :Three stories about the Cathedral Notre-Dame de Paris*, Worship Sound Spaces. Routledge. 2019.